Dyddiad: **20 Mawrth 03**
Amser: **9.00am - 12.30pm**
Lleoliad: **Ystafell Bwyllgora 1, Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Bae Caerdydd**
Teitl: **BALCHDER BRO – Pride of Place: Y Cynllun Treftadaeth Lleol yng Nghymru**

BALCHDER BRO – Pride of Place,

Y Cynllun Treftadaeth Lleol yng Nghymru

Nod ***Balchder Bro*** yw herio a sbarduno cymunedau i ystyried beth sy'n gwneud eu hamgylchedd a'u treftadaeth lleol yn arbennig.

Gyda nawdd sylweddol gan Gronfa Treftadaeth y Loteri, bydd y cynllun yn gweithio mewn partneriaeth â Chyngor Cefn Gwlad Cymru (CCC) a Chyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru (CGGC). Mae Cymdeithas Adeiladu y Nationwide hefyd yn cyfrannu nawdd ychwanegol. Rydym hefyd yn cynnal trafodaethau gyda'r WDA gan obeithio y byddant hwythau'n ymuno â'r bartneriaeth.

Bydd y cynllun yn annog a galluogi pobl leol mewn cymunedau ledled Cymru i ddeall, mwynhau, cofnodi, diogelu, adfer a dathlu nodweddion unigryw eu treftadaeth, cymuned ac amgylchedd lleol. Mae ***Balchder Bro*** yn cydnabod bod dyfodol treftadaeth leol yn dibynnu ar ymwybyddiaeth, diddordeb, brwdfrydedd a chymhelliant pobl leol i werthfawrogi a gofalu am eu treftadaeth. Nod ***Balchder Bro*** yw darparu'r gefnogaeth sydd ei hangen ar gymunedau yng Nghymru i sicrhau bod gan bobl yr hyder, y sgiliau a'r adnoddau angenrheidiol i ddiogelu dyfodol eu treftadaeth leol.

- Diogelu neu adfer asedau treftadaeth leol
- Gwella mynediad cyhoeddus at, a dehongli, safleoedd neu arteffactau eu treftadaeth leol
- Cofnodi a chyflwyno hanes llafar, arferion neu draddodiadau
- Rheoli asedau treftadaeth leol fel menter gymunedol er budd cymdeithasol ac economaidd
- Hyrwyddo ymdeimlad o falchder a lle gyda hunaniaeth leol gan gwmpasu nodweddion naturiol, adeiledig/hanesyddol, archeolegol, diwydiannol, diwylliannol neu hamdden

Faint o nawdd all *Balchder Bro* ei ddarparu?

Roedd y cynllun peilot yn cynnwys naw prosiect cymunedol a dderbyniodd £18,000 yr un. Rydym yn awr yn gobeithio lansio cynllun mwy gyda 500 o gymunedau o bob cwr o Gymru'n cymryd rhan, gyda chyllideb o £10 miliwn. Bydd y grantiau a fydd ar gael i brosiectau yn werth rhwng £3,000 a £25,000

Pwy all wneud cais am nawdd?

- Cyrff democrataidd lleol gan gynnwys Cynghorau Cymuned, Cymdeithasau Preswylwyr a Grwpiau Tenantiaid

- Grwpiau diddordeb, gan gynnwys Ymddiriedolaethau Dinesig Trefi, Ymddiriedolaethau Bywyd Gwyllt, Gwirfoddolwyr Cadwraeth, Ffermwyr Ifanc

  Grwpiau Hanes Lleol, Hanes Naturiol, Eglwysi a Chapeli, grwpiau Chwaraeon a Mwynderau

- Grwpiau cymdeithasol, gan gynnwys Grwpiau Mamau a Babanod, Grwpiau Chwarae, Ysgolion, Merched y Wawr, Sefydliad y Merched

  y Lleng Brydeinig, Clybiau Rotari/Cylchoedd Merched, Lion's Club, Clybiau Ieuenctid, Urdd Gobaith Cymru

- Grwpiau economaidd gan gynnwys mudiadau cydweithredol pentrefi, Fforymau Busnes, Siambrau Masnach a grwpiau masnachwyr

Ar hyn o bryd mae'r cynllun peilot yn cael ei gynnal yn Nyffryn Dyfrdwy, Dinas Abertawe ac ardal y Mynydd Du. Rydym yn gobeithio lansio'r cynllun Cymru gyfan yn gynnar yn 2004.

Tair Enghraifft o'r Cynllun Peilot

Llwybr Treftadaeth Cefn Mawr

Cafodd Cymdeithas Gymunedol Cefn, Rhosymedre a Chefnbychan (Newbridge) ei sefydlu ym 1997, un o dair cymdeithas a ffurfiwyd gyda nawdd y Cynllun Datblygu Strategol (SDS), mewn ardal o amddifadedd economaidd cymharol gyda hanes o ddatblygiadau diwydiannol cynnar.

Mae'n ardal sy'n gyforiog o gysylltiadau hanesyddol, gyda nifer o safleoedd treftadaeth adnabyddus gerllaw, ond ar hyn o bryd mae'r ardal yn dioddef o ddiffyg canolbwynt, ac mae'n ddigon anffodus i fod yn ynys yng nghanol atyniadau sy'n denu ymwelwyr ar droed (Llwybr

Clawdd Offa), camlas, ac yn eu ceir, er ei bod wedi ei hamgylchynu gan atyniadau pwysig, megis y ddyfrbont, parc gwledig Ty Mawr, Erddig a Llangollen. Ceir digon o atyniadau posibl yn lleol, gan gynnwys olion diwydiannol cynnar, a chymuned ddosbarth gweithiol.

Deilliodd y syniad o greu llwybr treftadaeth lleol o brosiect garddio llwyddiannus. Datblygwyd y syniad mewn cyfarfod agored a gynhaliwyd i drafod syniadau yn gynnar yn 2001, gyda nifer calonogol yn cymryd rhan, gan gynnwys Groundwork ac Ymddiriedolaeth y Tywysog. Y cam nesaf oedd ffurfio grwp llywio, gyda pherson lleol yn ei gadeirio.

Mae gan y prosiect nodau tymor byr, canolig a hir.

Y Tymor byr: tacluso'r llwybr ar yr "American hill" a chodi byrddau dehongli.

Y Tymor canolig: marcio mannau o ddiddordeb, e.e. safleoedd ôl-ddiwydiannol, prosiect balast. Annog pobl ifanc i gymryd rhan a dysgu sgiliau newydd megis codi waliau cerrig sych a thrin gwrychoedd a fydd yn nodwedd ar ochr y llwybrau.

Y Tymor hir: creu taith gerdded gron a fydd yn cynnwys parc gwledig Ty Mawr a llwybr treftadaeth ddiwydiannol Cefn. Hefyd, ystyrir y posibilrwydd o adfer ty teras o'r 19G i'w gyflwr gwreiddiol fel atyniad i ymwelwyr.

Mae cam cyntaf y prosiect yn cynnwys adolygiad o agweddau hanesyddol, diwylliannol a hanesyddol yr ardal, gyda'r nod o ddewis pa ffordd y dylai'r llwybr treftadaeth ei ddilyn a chasglu gwybodaeth i'w defnyddio ar fyrddau gwybodaeth cyhoeddus a phamffledi hamdden. Mae'r gwaith yn cael ei wneud gan arbenigwyr a gomisiynwyd yn dilyn proses dendro, a bydd yn cynnwys adroddiadau cynnydd a gaiff eu trafod mewn cyfarfodydd agored o drigolion lleol. Dylai fod wedi ei gwblhau erbyn Ebrill 2003.

Meithrin Myddfai

Mae hon yn gymuned fechan o tua 168 o gartrefi, mewn ardal wledig iawn. Mae poblogaeth y plwyf oddeutu 500-600.

Daeth y syniad i sefydlu'r prosiect yn sgil pryderon a fynegwyd am y bygythiad i draddodiadau lleol, nodweddion diwylliannol a'r Gymraeg yn yr ardal sydd (fel llawer o'r Gymru wledig) wedi profi cryn newid mewn poblogaeth ac adleoliad 'newydd-ddyfodiaid', sydd wedi arwain at ymdeimlad o 'ddirywiad' lleol a cholledion cymdeithasol. Y nod yw codi ymwybyddiaeth o ddiwylliant a thraddodiadau lleol ymhlith pobl leol a mewnfudwyr, er mwyn hybu integreiddio cymunedol trwy gyfrwng rhaglen o ddigwyddiadau diwylliannol. Mae'r rhain yn cynnwys sgyrsiau ac arddangosiadau o grefftau a sgiliau, a dyma'r mathau o weithgarwch a fyddai wedi cael ei gynnal yn y gorffennol gan diwtoriaid allanol neu'r WEA ond nad ydynt bellach yn gymwys i dderbyn cefnogaeth fel gweithgareddau 'addysgol' (h.y. galwedigaethol).

Yng ngeiriau un o'r prif symbylwyr, "mae'r angen i ddiogelu adeiladau a bywyd gwyllt ayb bellach yn cael ei gydnabod fel rhywbeth pwysig dros ben ond nid oedd pobl yn teimlo bod y rhain mewn perygl ym Myddfai. Fodd bynnag, roedd agweddau o'n traddodiadau nad oedd mor weladwy â hynny yn cael eu hystyried fel bod mewn perygl o ddiflannu am byth."

Mae'r prosiect, *Menter Meithrin Myddfai*, yn waith grwp o bobl leol sy'n gweithio ar eu pen eu hun, a heb ffurfio partneriaeth ffurfiol gydag asiantaethau eraill eto. Mae'r prosiect yn cael ei arwain gan athro ysgol lleol, sy'n amlwg yn y gymuned Gymraeg leol. Yn unol â thraddodiad, penderfynwyd peidio ffurfio pwyllgor, yn hytrach mae croeso i bawb, ac anogir y mewnfudwyr i gyfrannu. Gobeithir cynnig hyfforddiant mewn sgiliau cyfieithu i aelodau o'r gymuned, gan y bydd y cyfarfodydd yn ddwyieithog. Mae nifer o ddigwyddiadau eisoes wedi eu cynnal, gan gynnwys Noson Lawen a ddenodd 120 o bobl. Mae cynlluniau ar droed i lwyfannu drama gan bobl ifanc. Gan fod y grwp bellach yn gallu hyrwyddo gweithgareddau o'r fath, mae'n ymddangos ei fod yn awr yn dechrau ehangu ei orwelion ac mae'n ystyried meithrin cysylltiadau newydd gyda grwpiau eraill.

Tynnwyd lluniau a recordiwyd y digwyddiadau gyda chamera fideo; mae cyfarfod wedi ei drefnu i drafod ffyrdd o ddefnyddio'r recordiadau. Maent wedi prynu'r enw parth ‘myddfai.net’ ynghyd â meddalwedd i greu gwefan gymunedol ar gyfer y pentref, ac mae'r gwaith wedi cychwyn i ddatblygu hyn.

Prosiect Bws Abertawe

Mae'r prosiect hwn yn gyfrifol am adfer arteffact 'diwydiannol', sef Bws Routemaster, sydd wedi ei addasu i'w ddefnyddio'n lleol (i fynd o dan bontydd rheilffordd isel), ac sy'n olygfa gyfarwydd i drigolion hyn yr ardal. Mae gan Amgueddfa Trafnidiaeth Gyhoeddus Cymru gasgliad o tua dwsin o fysiau eisoes. Hyd yn hyn nid oes dim ar y tu allan i'r adeilad i awgrymu ei fod yn amgueddfa. Mae'r amgueddfa'n cael ei rhedeg gan wirfoddolwyr lleol sy'n trefnu dyddiau agored yn achlysurol. Mae'r bysiau'n cael eu defnyddio i yrru plant gydag anableddau ar dripiau, ac mae llawer ohonynt wedi cael eu trefnu ar y cyd gyda rheilffordd wedi ei hadfer sy'n galluogi'r plant i deithio adref ar yr hen injan stêm. Ar ôl clywed am ei fodolaeth mewn iard sgrap yn ne Lloegr, penderfynodd yr Amgueddfa y byddai'n hoffi ychwanegu'r 'Bridgemaster' at eu casgliad. Cawsant wybodaeth am *Balchder Bro* gan Gyngor Gwirfoddol Dinas Abertawe, a oedd wedi eu helpu i ddod o hyd i wirfoddolwyr i'r amgueddfa yn y gorffennol.

Mae cefnogaeth *Balchder Bro* wedi galluogi'r amgueddfa i dalu am adfer y Bridgemaster, gyda chymorth peirianwyr proffesiynol: bydd y grwp ei hun yn gyfrifol am wneud y gwaith ar gorff a thu mewn y bws, gyda chymorth myfyrwyr coleg addysg bellach lleol. Maent hefyd wedi meithrin cysylltiadau gydag adran gelf y coleg addysg bellach, sy'n bwriadu paentio murlun ar waliau allanol yr amgueddfa.

Yn ystod ei daith i Gymru i gael ei drwsio a'i adfer, cafodd y bws ei barcio am rai oriau ym maes parcio un o archfarchnadoedd Abertawe, ac yn ystod y cyfnod byr hwnnw bu tua chant o bobl yn ei weld ac yn tynnu ei lun.

Ble Nesaf?

Mae Cymru wedi bod yn gymharol dda am edrych ar ôl ei phrif asedau treftadaeth, h.y. cestyll ayb. Yr hyn a fu ar goll oedd y modd i gymunedau ddathlu yr hyn sy'n unigryw am dreftadaeth eu cymunedau. Mae'n ymddangos bod proffil y bobl enwocaf yn hanes Cymru yn isel iawn yn y cymunedau a gysylltir â hwy. Meddylier am gyn lleied sydd yng Nghorwen i ddathlu cysylltiadau Owain Glyn Dwr â'r dref, neu Hywel Dda â Hendy Gwyn ar Daf neu Richard Trevithick â Merthyr.

Nod Balchder Bro yw cwrdd â'r angen hwn trwy alluogi cymunedau i redeg cynlluniau cyfan fel a amlinellir uchod neu i gyfrannu nawdd at brosiectau llawer ehangach. Rydym eisoes yn cynnal trafodaethau gyda ‘Bro Llewelyn’ a ‘Trevithick 2004’ gyda golwg ar y dyfodol.

Mae grymuso cymunedol yr un mor bwysig â threftadaeth i Balchder Bro ac rydym yn awyddus sicrhau bod help ar gael i bob cymuned beth bynnag fo'u cefndir. Mae'r broses o wneud cais i rai cynlluniau grant mor gymhleth fel nad yw nifer o grwpiau yn trafferthu. Ein nod ni yw symleiddio'r ffurflenni cais a darparu cyngor ymarferol i sicrhau bod hyd yn oed y cymunedau mwyaf difreintiedig yn gallu gwneud cais.

Nid ydym yn enwog yng Nghymru am wneud y defnydd gorau posibl o'n treftadaeth na'n diwylliant i ddibenion economaidd. Dyna un peth y mae Balchder Bro yn annog cymunedau i'w wneud.

Un peth a all achosi problemau yw Cronfa Dreftadaeth y Loteri. Er gwaethaf adroddiad canmoladwy gan y sawl a fonitrodd y cynllun peilot (Ysgol Gwyddorau Cymdeithasol Prifysgol Bangor) rydym wedi cael awgrym eu bod yn ailystyried ariannu'r prif brosiect. Nid ydym ar ein pen ei hunain yn hyn o beth; mae'r rhaglen gyfatebol yn yr Alban wedi clywed pethau tebyg. Mae'r damcaniaethu ynghylch y rhesymau am hyn yn amrywio o wleidyddiaeth fewnol y Gronfa Dreftadaeth i ostyngiad yn y nawdd maent yn ei dderbyn oddi wrth y Loteri.

O gofio bod y rhaglen gyfatebol yn Lloegr, The Local Heritage Initiative, bellach yn weithredol ac wedi cael sêl bendith y Gronfa i barhau am o leiaf bedair blynedd, byddai'n anffodus a dweud y lleiaf pe bai pobl Cymru'n cael eu hamddifadu o gyfle tebyg.